



Feyza Hepçilingirler ile Halide Edip Üzerine

Söyleşi

Konuşan:
Enver AYKOL

İzmir Kemalpaşa ve İzmir Karataş liseslerinde edebiyat öğretmeni ve Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. İzmir’de Yeni Bilgi ve Batı dershanelerinde öğretmenlik ve bölüm başkanlığı yaptı. Burada; Dilko Dershanesi, İnanç Lisesi, Galatasaray Üniversitesi gibi çeşitli eğitim kurumlarında çalıştı. Şu anda Yıldız Teknik Üniversitesinde öğretim görevlisidir. Bir oğlu ve bir kızı var.

Yazmaya, okul yıllarında (1963) Feyza Baran adıyla ve İzmir’de kimi dergilerde yayımlanan şiirlerle başladı. 1979 yılında Kültür Bakanlığının açtığı Çocuk Yapıtları Yarışması’nda “Yanlışlıklar” adlı oyunuyla Başarı Ödülü, 1981’de Akademi Kitabevi Yarışması’nda “Sabah Yolcuları” adlı dosyasıyla Öykü Birincilik Ödülü kazandı. *Eski Bir Balerin* adlı kitabıyla Sait Faik Hikâye Armağanı’nı (1985), “Potluğu Gidermek” adlı öyküsüyle Yunus Nadi Armağanı Öykü İkincilik Ödülü’nü (1989), “Ne Güzel Ölmüştüm” adlı öyküsüyle Borski Grünmen (Balkan Yazarlar Karşılaşması) Ödülü’nü (1991), “*Savrulmalar*” adlı öykü kitabıyla da Sedat Simavi Edebiyat Ödülü’nü (1997) aldı.

- **Efendim, sunuş bölümünde hiçbir kitabınız için bu kadar emek harcamadığınızı söylüyorsunuz. Peki, ortaya çıkan sonuç sizi tatmin etti mi? Yıllarca süren çalışmanızın, emeğinizin karşılığını aldığınızı düşünüyor musunuz?**

Yıllarca süren emekle ortaya çıkan kitap sonuçta benim değil, Halide Edip'in kitabı. Dolayısıyla benim bir karşılık beklemem anlamsız. Halide Edip'in dergi sayfalarında kalmış, artık kolay kolay ulaşılmayacak yazılarını gün ışığına kavuşturup akademisyenlerin, araştırmacıların, Halide Edip okurlarının ilgisine, yararına sunmaktı amacım; bunu başarmış oldum. Bütün uğraşıma, edebiyat tarihi duvarındaki kırık bir tuğlanın eksik bir parçasını yerine koyma çabası denebilir; o kadar...

- **Halide Edip'in Büyük Mecmua ve Yedigün dergilerindeki rolü neydi, bize anlatır mısınız?**

Büyük Mecmua çok zorlu koşullarda, zamanın gözü kara iki genci olan Sabiha ve Zekeriya Sertel tarafından çıkarılıyor. O tarihte Zekeriya Bey'den 6, Sabiha Hanım'dan 11 yaş büyük olmasına rağmen Halide Edip de henüz 35 yaşında ama başyazıları yazmayı üstlenerek onlara destek olmaktan ve büyük bir sorumluluk altına girmekten çekinmiyor. Zekeriya Bey, *Büyük Mecmua*'nın çıktığı sıralarda da Be-

“Feminizm” sözcüğünü hiç kullanmamış olmasına karşın, Halide Edip'in bir kadın hakları savunucusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

kirağa Bölüğü'nde hapistedir. Ömer Seyfettin, Reşat Nuri, Falih Rıfkı, Fuat Köprülü, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Ruşen Eşref, Faruk Nafiz gibi dönemin önde gelen pek çok yazarının yer aldığı derginin başyazarı olma riskini göze alan Halide Edip, Sabiha Hanım'a bunu kendisi önerir ve dergide her hafta yazmaya başlar. *Büyük Mecmua*'nın işgal altındaki İstanbul'da, sansür baskısı altında çıkabilmesi biraz da Halide Edip'in gösterdiği bu cesaretle mümkün olabilmıştır. *Yedigün* dergisinde ise durum farklıdır. İşgal bitmiş, savaş kazanılmış, Cumhuriyet kurulmuştur. Çok satılan, çok okunan, popüler bir yayın olan *Yedigün* dergisine yazmanın pek bir tehlikesi yoktur. Halide Edip; eşiyile birlikte yurt dışındadır ve Avrupada gittiği, gördüğü her yeri ve her şeyi yazar, Türkiye ile karşılaştırarak izlenimlerini bildirir. *Büyük Mecmua*'da üstlendiği ağır bir sorumluluktur; *Yedigün*'de ise yurdu ile arasına giren mesafeyi azaltma ve yurduna yakın olma isteği.



- **Halide Edip'in dönemin edebiyatına dair değerlendirmelerini, Batı edebiyatı ile mukayesesini, Yakup Kadri, Falih Rıfki gibi önemli isimlerin yanında genç yazarlara yönelik yazılarını da dikkate aldığımızda onun için büyük bir edebiyat eleştirmeni demek doğru olur mu?**

Halide Edip'in *Büyük Mecmua*'da yazdığı 1919 yılında Yakup Kadri, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Falih Rıfki, Refik Halit gibi edebiyatçılar, en önemli eserlerini henüz vermemiş genç yazarlardır. Refik Halit sadece Anadolu sürgününü yaşamış, henüz yurt dışına sürülmemiştir. Yakup Kadri, kendisini Yakup Kadri yapan hiçbir romanını yazmamıştır daha, "ruh ıssızlığını",

"deruni sarsıntılar"ını yansıtan *Fecr-i Âti Dönemi*'nin bir yazarıdır. Halide Edip, döneminin bu iki arkadaş yazarını Batılı benzerleriyle karşılaştırır ve açıkça söylemese de onlardan biraz da geri bulur. Yakup Kadri'nin "bu mistik sanat safhasında ebediyen" kalmayacağından emindir ama ne yana gideceğini tahmin etmekten kaçınır. Falih Rıfki'yi "Ateş ve Güneş", Refik Halit'i "Kırpinin Dedikleri" dolayısıyla beğenir ama asıl göklere çıkardığı Mehmet Emin'dir. Temiz bir Türkçeyle, dönemin gerektirdiği "millî" bir söyleyişle seslenen Mehmet Emin'i alkışlamaktan geri durmaz. *Büyük Mecmua*'daki edebiyat içerikli yazılarına bakarak Halide Edip'in dikkatli bir eleştirmen olduğunu pekâlâ söyleyebiliriz.

Yedigün'e yazdığı dönemde, yani 1930'lu yılların ikinci yarısında ise Avrupa'da olduğu için yakından takip edemediğini sandığım Türk edebiyatı hakkında hiçbir değerlendirmesi yoktur. Kendisine danışan genç yazarlara önerilerde bulunmakla yetinir. Sonuç olarak Halide Edip için büyük bir edebiyat eleştirmeni diyemsek de dünya edebiyatını, özellikle İngiliz edebiyatını iyi tanıyan, edebiyatın içinde soluk alan, bu yüzden önemli değerlendirmeler yapan bir yazar olduğunu söyleyebiliriz.

- **Kadın haklarından siyasete, danstan tiyatroya, iktisattan gezi**

yazılarına kadar H. Edib'in pek çok yazısı mevcut. Çok yönlü bir kadınlara karşı karşıyayız.

Haklısınız; çok yönlü bir insan Halide Edip. Bilgiçlik taslamıyor, bilmediği konuda ahkâm kesmeye kalkmıyor. Söz gelimi dil konusunda "...lisan ilmi kendi başına bir ilimdir" diyerek "münakaşa etmeye salahiyeti" olmadığını bildiriyor ama saydığımız alanlarda hem yeterli donanımı hem de fikri var ve bütün düşündüklerini söyleyecek cesareti.

• **Halide Edib'in, Robinson Crusoe ile Hay bin Yakzan arasındaki benzerliği anlattığı yazısı bir hayli dikkat çekici. Peki, sizin bu konu hakkındaki düşünceleriniz neler?**

İssiz adada, tek başına kalmış bir insanın hayata tutunma mücadelesini anlatan bir romanı Daniel Defoe'dan önce bir Arap yazarın yazdığını söylemek istiyor Halide Edip. Bunu niye söylemek istediğini kolayca anlayabiliriz. Ana sorun-sallarından biri olan, romanlarında da sıklıkla dile getirdiği (özellikle *Sinekli Bakka*'da) Doğu - Batı karşılaştırmasında hakkının yendiğini düşündüğü Doğu kültürüne arka çıkmak, Batı karşısında Doğu'nun güçsüz ve ezik olmadığını kanıtlamak isteği ve çabası ile yapıyor bunu ama bence yanlış ifade ediyor: Bu konuyu ele aldığı yazının başlığı "İlk Robenson Krusoe". Eşi Adnan Adıvar'ın (Gerçi o "eşim" değil, "ar-

kadaşım" diyor) Arapça felsefi bir romanı kendisine getirdiğini söyledikten sonra, "Okur okumaz ilk Robenson'u 12. asırda bir Arap filozofun yazdığını gördüm." diyor. Robenson özel bir ad, Daniel Defoe'nun yazdığı romanın kahramanının adı. Aynı konu Daniel Defoe'dan 600 yıl kadar önce işlenmiş olabilir ama o eserin adı Robenson değildir (ki zaten değil; eserin adı: *Hay bin Yakzan*). Shakespeare'in Hamlet'te işlediğine benzer bir konuyu ele almış bir eser için, "İlk Hamlet'i falanca yazdı" diyebilir miyiz? Robenson bir tür adı değil ki romanın kahramanının adı. İbn Tufeyl'in *Hay Bin Yakzan*'ının Robenson romanına benzediği kadar Rudyard Kipling'in *Jungle Book*'una da benzediğini yine Halide Edip söyleyecektir. Kaldı ki ben konu dışında iki eser arasında benzerlik bulamadım. Her iki kitap da "ıssız bir adada, tek başına yaşama" konusunu ele almış ama adaya gelme nedenleri de serüvenin sonu da tümüyle farklı.

• **Halide Edib'i Türk feminizminin gelişmesinde bir mihenk taşı olarak görebilir miyiz?**

"Feminizm" sözcüğünü hiç kullanmamış olmasına karşın, Halide Edip'in bir kadın hakları savunucusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kadın haklarını uygarlığın o kadar vazgeçilmez bir parçası olarak görür ki kadın ve erkek üniversite-

lerinin birleşmesi konusunda ne düşündüğü sorulduğunda “Eğer Avrupa uygarlığına mensup olmanın gereklerini yerine getiremeyeceksek Ortaçağ’da ve ilkel kalalım.” diyecek kadar ödün vermez bir tutum içine girmeyi göze alır.

• *Kadın ve kadın hakları H. Edib’in sık sık ele aldığı bir konu. Halide Edib’in yazılarında idealize ettiği kadın nasıl olmalıdır? Bize onun ideal kadın anlayışından biraz bahseder misiniz?*

Asalak ve hırçın kadın tipinden hoşlanmadığını, güçlü kadınları takdir ettiğini söyleyebilirim. Londra meyhanelerinin önünde gördüğü yaşlı ve sarhoş kadınlara acıyarak bakar. Erkeklerden, ezilen analarının öcünü almaya niyetli “yeni kadın” tipini de sevmez. Bu yeni kadın tipinin genç ve bekâr bir erkeğe “sataştığı” evden kaçarcasına çıkar. Eski kitap satan bir ihtiyarın şirret karısını “kadana gibi bir şey” diye betimler ama kadınlar konusundaki görüşü en çok “Topkapı halkının muhtelif nesilleri arasında göze görünen farkları” anlatırken ortaya çıkar. Söz gelimi yaşları 40 ile 45 arasında, temiz yüzlü, ev geçindiren erkeklere özgü sorumluluk taşıdığı belli kadınlar için “benim en çok hürmet ettiğim tip” derken karşılaştığı iki genç kızdan biri için “Bu hiç hürmet etmediğim bir tip” diyecek hakkındaki duygularını “Besiye konulmuş

kaz gibi yalpa vura vura geldi geçti” diye bir benzetme ile ele verecektir. Bu tipin cinsiyetinin kudretine güvenerek kocasını sömürecek “tufeyli” (asalak) bir kadına dönüşeceğini söylerken ideal tipini, “Arkasında temiz ütülü bir keten tayyör, ayaklarında sandal, kumral saçları erkek çocuk gibi kesilmiş, dümdüz arkaya taranmış, berrak gözleri süzülmeden, büzülmeden insanın yüzüne adam gibi bakıyor” diye biraz erkeksi bir tip olarak çizer.

• *Halide Edib’in Nietzsche hakkındaki görüşleri de dikkat çeken diğer bir nokta. Nietzsche’ye karşı olumsuz bakışı hakkında neler düşünüyorsunuz?*

Halide Edip’in Nietzsche hakkındaki yazısının yayımlandığı 1 Ağustos 1939’dan tam bir ay sonra, Alman ordularının Polonya’ya saldırdığı 1 Eylül 1939, İkinci Dünya Savaşı’nın resmen başladığı tarih olarak kabul edilir. Halide Edip, o sıralarda yükselen tansiyonun farkında ve gerilimin artmasında savaşın düşünsel altyapısını hazırlayan Nietzsche’yi suçlu buluyor. Ona göre, Nietzsche’nin üstün insan (Halide Edip “fevkalbeşer” diyor) düşüncesi, güçlü bireyin, kendi gelişimine engel olan her şeyi ezmesini haklı göstermektedir. Nietzsche (Halide Edip bu adı da “Niçe” diye yazıyor) yalnız güçlü olanın ayrıcalıklı olacağını, ötekilerin sürüden ibaret ol-

Amerikan mandasını savunduğu dönem Kurtuluş Savaşı'ndan önceki çaresizlik dönemi... Sonrasında Sultanahmet'te kitleleri coşturacak, cephede onbaşı hatta çavuş rütbesine kadar yükselecektir.

duğunu söylemekte, aynı zamanda kadının erkekle eşit olamayacağını çünkü kadında irade ve kudret bulunmadığını iddia etmektedir. Bu düşüncenin İngiltere ve Fransa'da benimsenmezken İtalya'da da kabul gördüğünü, Almanya'da da Hitler'i beslediğini belirten Halide Edip; Almanların kendilerini "millet fevkinde millet" olarak kabul etmelerinin başka milletleri sövmeye, dünyayı kendi yaşam alanları olarak görmeye başlamalarına yol açtığını düşünmektedir. Ona göre bütün bu ayrımcılığa varan oluşumları besleyen Nietzsche'nin düşünceleridir.

• ***Okurların Halide Edib'le ilgili en merak ettiği konulardan biri de Amerikan mandası meselesi. Sultanahmet Mitingi ve Kurtuluş Savaşı'na verdiği desteği göz önüne aldığımızda Halide Edib'in mandacılığı savunmasının altında yatan sebepler sizce neler?***

Amerikan mandasını savunduğu dönem Kurtuluş Savaşı'ndan önceki çaresizlik dönemi... Sonrasında Sultanahmet'te kitleleri coşturacak, cephede onbaşı hatta çavuş rütbesine kadar yükselecektir. An-

cak İstanbul'un işgali günlerinde Osmanlı'nın yaşatılmasından çoktan umut kesilmiş, başka bir çıkış yolu aranmakta. Çaresizliğin boyutunu anlamak için Halide Edip'in İtilaf Milletlerine yani İstanbul'u işgal eden düşmana seslenerek yazdığı mektubu okumak gerek. Düşmanından yardım dilenecek kadar büyük çaresizliğin altında her yönde yıllarca süren savaşlardan sonra savaşacak gücün kalmadığına inanması yatıyor. İtilaf Milletlerinden Osmanlı'yı yaşatmak için değil, "mesut ve hür bir Türkiye" kurmak için destek bekliyor. Bu mektup aslında Halide Edip'in manda düşüncesine nasıl vardığını da açıklamakta. İkinci Dünya Savaşı'nın emperyalist bir paylaşım savaşı olduğunu düşünmüyor. Ona göre İkinci Dünya Savaşı "milletlerin hukuku, büyük ve payidar esasların galebesi için" yapılmıştı; İtilaf Devletleri "milletlere hukuk getiriyor, menfaat ve yalın politikasına nihayet veriyordu". "Rumların Yunanistan'ı, Ermenilerin Ermenistan'ı, Arapların Arabistan'ı var. (...) Türk'ün Türkiye'si nerede?" diye soruyor. Onlara yardım ettikleri gibi galip devletlerin Türklere

Bugün de Halide Edip'in özlediği, birçok yapıtında dile getirdiği Doğu - Batı sentezini gerçekleştirebilmiş değiliz. Kâh Batı'ya savrulmakta kâh Doğu'ya sürüklenmekteyiz.

de Türkiye'yi kurmak için yardım etmesini istiyor. ABD'nin henüz çok açığa çıkmamış olan emperyalist tutumunun farkında değil. Manda düşüncesini savunurken de romancı romantizmi içinde ancak bu yolla yeni bir devlet kurulabileceğini düşünmesi rol oynuyor. Üstelik bu düşüncesinde yalnız değil, düşünen pek çok kafa başka bir çıkış yolu kalmadığına inandığı için manda düşüncesini savunmakta. Demek ki savaş yorgunu, dağınık ve perişan durumdaki bir ülkenin kimseden yardım dilenmeden içine düştüğü bataklıktan kurtulabileceğine inanmak, bu yoksul halka güvenerek yola çıkmak için Mustafa Kemal olmak gerekiyor.

• *Büyük Mecmua ve Yedigün'deki yazılarını karşılaştırdığımızda Yedigün'de yeni bir Halide Edip'le karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkün mü?*

Yedigün'de siyasetten uzak bir Halide Edip var. Avrupa'da gittiği her yere dikkatle bakan, izlediği her tiyatro yapıtını, gezdiği her sergiyi, izlediği her gösteriyi, tanıdığı her politikacıyı okurlarına tanıtmaya çalışan ve yaşadığı her şeyi Türkiye ile karşılaştıran bir Halide Edip... *Büyük Mecmua* dönemi ile *Yedigün* dönemi arasında 20 yıl var. *Büyük Mecmua*'da yazarken 35 yaşındaysa *Yedigün*'e yazarken 55 yaşındadır; çok şey yaşamış, çok şey görmüştür; gençlik heyecanı geçmiş, durmuş oturmuş bir kişiliğe kavuşmuştur.

• *“Numune Bağları” yazısında bahsettiği “Mektebe gitmeyen yahut bitirmeden çıkan, sade cinsiyetinin kudretine güvenerek koca avına giren, koca bulunca herifin başını, ‘Falancanın kocası karısına bilezik almış...’ diye yiyen tufeyli kadın”ları bugün de görmekteyiz. Öyleyse yazıları için hâlâ güncelliğini kaybetmemiştir diyebilir miyiz?*

Yalnız kadın konusundaki bu saptamasıyla ilgili olarak değil, birçok konuda söyleyebiliriz bunu. Bugün de Halide Edip'in özlediği, birçok yapıtında dile getirdiği Doğu - Batı sentezini gerçekleştirebilmiş değiliz. Kâh Batı'ya savrulmakta kâh Doğu'ya sürüklenmekteyiz. Avrupa sanatının, üniversitelerinin, mimarlığının arasında Cumhuriyet'i temsilleyen bir varlık gösterememiş, eşit

koşullarda yer alamamış olmamızla ilgili olarak da söyleyebiliriz.

• ***Günümüze geldiğimizde edebiyatımızda Halide Edib'in ardında bıraktığı boşluğu sizce doldurabilmiş bir kadın yazarımız var mı?***

“Bir” kadın yazarımız yok belki ama birçok kadın yazarımız var. Halide Edip, kendi döneminde öne çıkan neredeyse tek kadın yazardı; günümüzde bütün bastırma, arka plana itme çabalarına karşın yalnız edebiyatta değil, yaşamın hemen her alanında mücadele veren kadınlarımız var. Üstelik günümüzün koşulları da Halide Edip'in yaşadığı döne-

minkilerden daha hafif değil. Halide Edip'in yazdığı her iki dönem de savaş öncesi dönemlerdi. *Büyük Mecmuâ*'daki yazılar Kurtuluş Savaşı öncesine, *Yedigün*'deki yazılar İkinci Dünya Savaşı öncesine denk geliyor. Bugün de ne yazık ki savaşımsız bir dünya yaratabilmiş değiliz; dünyanın her yerinde yine savaş var. Günümüzün zor koşullarında da kadınlar belki cephede değiller ama mutfaklarına kapanmış da değiller. Bir kişinin bütün kadınlar adına öne çıkmasındansa birçok kadının kendi mücadelesi için harekete geçmiş olması çok daha güzel ve çok daha anlamlı.